

مقوله‌های دستوری **вид** و **аспект** در زبان روسی*

سید حسن زهرایی

دانشیار دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه تهران، ایران**

تاریخ وصول: ۸۵/۰۴/۱۱

تاریخ تأیید نهایی: ۸۵/۰۸/۱۷

چکیده

вид که در بیشتر متون مربوط به زبان‌شناسی روسی به «نمود» ترجمه شده است، یکی از ویژگی‌های دستوری فعل در زبان روسی است. انتخاب اصطلاح «نمود» در زبان فارسی، به عنوان معادل اصطلاح دستوری **вид** با استناد به وجود چنین ماهیت دستوری، تحت عنوان **aspect**، در زبان‌هایی، همچون انگلیسی و فرانسه است. **вид** یا «نمود» ویژگی دستوری غیرتغییردهنده است که در نتیجه تقابل شکل‌های صرفی فعلی «نمود کامل» و «نمود غیرکامل» موجودیت می‌یابد و نحوه «جریان عمل» را به طور عمده از نقطه نظر «حصول نتیجه» یا «عدم حصول نتیجه»، «استمرار» یا «عدم استمرار» و برخی مفاهیم دستوری دیگر بیان می‌کند. **вид** از نظر صورت به کمک یک سری ابزارهای صرفی از قبیل، پیشوندها، پسوندها، تبدیل تکواژها، تغییر محل تکیه واژه در درون شکل‌های صرفی افعال بیان می‌شود. در زبان روسی، **аспект** یک مقوله کاربردی-معنایی است که همچون **вид** می‌تواند بیانگر «نحوه جریان عمل» باشد، اما از نظر صورت قادر است نه تنها به کمک ابزارهای صرفی، بلکه به واسطه ابزارهای زبانی دیگری، از قبیل واژه‌های غیرفعلی، ابزارهای نحوی و معنای لغوی بیان شود.

واژه‌های کلیدی: نمود، ویژگی دستوری، ابزارهای صرفی، مقوله کاربردی-معنایی.

* این مقاله حاصل طرحی پژوهشی با عنوان «بررسی ویژگی دستوری زمان در زبان‌های روسی و فارسی» است که با اعتبارات دانشگاه تهران انجام پذیرفته است.

** e-mail:hzahraee@ut.ac.ir

مقدمه

فعل از اقسام کلماتی است که ویژگی‌ها و جنبه‌های مختلف آن از دیرباز در حوزه علم صرف مورد مطالعه و بررسی زبان‌شناسان و دستورنویسان بوده است. زبان‌شناسان روس به هنگام بررسی جنبه‌های مختلف فعل، علاوه بر یک سری ویژگی‌های دستوری، از قبیل زمان، وجه و غیره، توجه خاص خود را به نحوه «جریان عمل» (протекание действия) که توسط فعل بیان می‌شود، معطوف می‌دارند. در این ارتباط در مطالعات صرفی، مفاهیم و اصطلاحات **вид** و **аспект** از سوی این زبان‌شناسان مطرح می‌شود. این دو اصطلاح، در واقع مرتبط با یک ماهیت دستوری‌اند، که البته آن را می‌توان در اکثر زبان‌های شاخه هند و اروپا مشاهده نمود. بر همین اساس نیز، در منابع زبان‌شناسی انگلیسی زبان، با استناد به وجود چنین ماهیت دستوری در آن زبان، برای اصطلاح روسی **вид** اصطلاح معادل **aspect** ارائه می‌شود (فرهنگ اصطلاحات زبان‌شناسی، ۱۹۶۰، ۵۲، فرهنگ آموزشی اصطلاحات دستوری روسی، ۱۹۹۸، ۲۵، جان لاینز، ۱۹۷۸، ۳۱۸).

در بسیاری از آثار زبان‌شناسی که از زبان انگلیسی به فارسی ترجمه شده‌اند یا به نحوی در آنها، اصطلاحات زبان‌شناسی به زبان انگلیسی آورده شده است، برای اصطلاح **aspect**، اصطلاح معادل «نمود» در نظر گرفته شده است (همایون، همادخت، ۱۳۷۲، ۱۶، مشکوه‌الدینی، مهدی، ۱۳۷۳، ۲۴۷). به نظر می‌رسد که کارشناسان زبان روسی در ایران نیز به همین دلیل و با استناد به ارائه اصطلاح انگلیسی **aspect** به عنوان معادل اصطلاح روسی **вид** از سوی زبان‌شناسان غرب و همچنین ارائه اصطلاح فارسی «نمود» به عنوان معادل اصطلاح انگلیسی **aspect** در زبان فارسی، در اکثر آثار و بررسی‌های خود از ماهیت دستوری **вид** در زبان روسی تحت عنوان «نمود» یاد می‌کنند. اما، باید خاطرنشان ساخت که در زبان روسی، اصطلاحات **вид** و **аспект** علیرغم داشتن مشترکات بنیادی، نشانگر مفاهیم دستوری-معنایی متفاوتی‌اند. مقاله حاضر به مطالعه و بررسی دو مفهوم دستوری **вид** و **аспект** در ساختار نظام صرفی زبان روسی می‌پردازد.

بحث و بررسی

تا قبل از آغاز قرن نوزدهم، اصطلاح دستوری **аспект** در مطالعات دستوری مغرب زمین مطرح نبود. اصولاً، چنین ماهیت دستوری با بهره‌گیری از اصطلاح دستوری **время** (زمان) در درون «شکل‌های

زمانی افعال» (временные формы глагола) مورد بررسی قرار می‌گرفت. به موجب این نگرش، «شکل‌های زمانی افعال» همزمان بیانگر دو ماهیت دستوری مختلف، یعنی «زمان» و نحوه «جریان عمل» بودند. چنین برداشتی از ویژگی دستوری «زمان» را می‌توان در ارتباط با زبان‌های مختلفی از شاخه زبان‌های هند و اروپا، از جمله زبان فارسی مشاهده کرد. در بسیاری از دستورهای سنتی زبان فارسی، دو ماهیت دستوری «زمان» و نحوه «جریان عمل» در درون شکل‌های زمانی مختلف افعال، از قبیل «ماضی نقلی»، «ماضی استمراری» و غیره بیان می‌شوند (ناتل خانلری، ۱۳۶۳، ۳۳، انوری، حسن، احمدی گیوی، حسن، ۱۳۷۳، ۴۷، نوبهار، مهرانگیز، ۱۳۷۲، ۱۴۷). بدین ترتیب، همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، بخش اول این اصطلاحات به ویژگی دستوری «زمان» و بخش دوم آنها به نحوه «جریان عمل»، یعنی آنچه که در برخی از دستورهای نوین زبان فارسی «نمود» نامیده می‌شود (فرشیدور، خسرو، ۱۳۸۲، ۳۷۹)، اشاره دارند.

در مکتب‌های زبان‌شناسی غرب، اصطلاح aspect برای اولین بار در دهه ۳۰ قرن ۱۹ در آثار زبان‌شناسی فرانسوی زبان و سپس انگلیسی زبان با مفهومی معادل آنچه که در دستور زبان روسی вид نامیده می‌شود، مطرح می‌گردد. زبان‌شناسان روس بعدها این اصطلاح را به طور عمده برای بیان نوعی مقوله دستوری که با تکیه بر معنای لغوی افعال، نحوه «جریان عمل» را از نقطه نظر مؤلفه‌هایی همچون «شروع عمل»، «استمرار عمل»، «پایان عمل» بیان می‌کنند، به کار بردند (ملچوک، ۱۹۹۸، ۹۲).

در زبان‌شناسی معاصر روسی، аспект از آن دسته مقوله‌های دستوری به شمار می‌آید که ارتباط مستقیمی با مفاهیم و معانی لغوی، به ویژه معنای لغوی افعال دارد. زیرا به عنوان مثال، فعلی را که بر اساس مفهوم و معنای لغوی خود در برگزیده مؤلفه معنایی «امتداد» (длительность) نباشد، نمی‌توان به عنوان فعلی استمراری در نظر گرفت. همچنین، فعلی را که بر اساس مفهوم و معنای لغوی خود در برگزیده مؤلفه معنایی «حصول نتیجه» (результативность) نباشد، نمی‌توان به عنوان يك فعل مطلق، که اشاره به اتمام و به نتیجه رسیدن عمل دارد، به شمار آورد. بدین ترتیب، باید اذعان داشت که امروزه аспект به عنوان يك مقوله دستوری مرتبط با فعل در زبان روسی، بیش از آن که يك ویژگی دستوری (грамматическая категория) باشد، نوعی «مقوله کاربردی-معنایی» (функционально-семантическая категория) است. آنچه که موجب تمایز «مقوله کاربردی-معنایی» از «ویژگی

دستوري» ميشود، تفاوت اين دو در ارتباط با عنصر «صورت» است. «صورت» (форма; план выражения) و «معنا» (значение; план содержания) دو عنصر اصلي تشكيل دهنده هر نوع مقوله دستوري اند. به عنوان مثال، در ساختار زبان هاي مختلف، معاني دستوري لزوماً به كمك يك سري ابزارهاي دستوري، كه صورت آن معاني دستوري به شمار مي-آيند، بيان ميشوند. مثلاً، معنای دستوري «شمار» در واژه روسي журналы (مجله ها) توسط وند صرفي ы كه در انتهاي واژه قرار دارد، بيان ميشود. بنابراین، وند صرفي ы در زبان روسي مي-تواند صورتي باشد كه بيانگر معنای دستوري «شمار» است. صورتها يا ابزارهاي دستوري كه براي بيان معاني دستوري در زبان روسي به كار مي-روند، دو گروه اند: ابزارهاي دستوري صرفي يا جانشيئي، ابزارهاي دستوري همنشيني (زهرايي، سيد حسن، ۱۳۸۳، ۱۳۲). كلابوكوف ضمن اشاره به دو عنصر زباني «صورت» و «معنا» در ارتباط با مقوله هاي دستوري، چنين مي-نويسد: «مقوله هاي دستوري پديده هايي دو جنبه اند كه از معنای دستوري و ابزارهاي صوري بيان آن تشكيل شده اند» (كلابوكوف، ۱۹۹۹، ۱۹۲).

«مقوله هاي کاربردي-معنایي» و «ويژگي هاي دستوري»، همانند هر مقوله دستوري ديگر، از دو جنبه «صورت» و «معنا» برخوردارند. اما، اين دو مقوله ضمن دارا بودن جنبه هاي معنایي يكسان، داراي جنبه هاي صوري متفاوتند. ويژگي هاي دستوري در برگيرنده آن معنای دستوري اند كه در وهله اول توسط ابزارهاي صرفي (морфологические средства) بيان ميشوند. اما، مقوله هاي کاربردي-معنایي در برگيرنده آن گروه از معنای دستوري اند كه مي-توانند به كمك ابزارهاي گوناگون مرتبط با سطوح مختلف زبان، از جمله ابزارهاي صرفي، ابزارهاي نحوي (синтаксические средства) و ابزارهاي واژه شناختي (لغوي) (лексические средства) بيان شوند. به عنوان مثال، مي-توان به مقوله هاي دستوري время و темпоральность در زبان روسي اشاره كرد كه در نظام دستوري اين زبان، به ترتيب، «ويژگي دستوري» و «مقوله کاربردي-معنایي» به شمار مي-آيند. هر دو مقوله دستوري فوق به لحاظ معنا بيانگر «زمان وقوع عمل» اند، اما به لحاظ صورت، يعني نحوه بيان، با يكديگر متفاوتند. ويژگي دستوري время در زبان روسي توسط ابزارهاي صرفي و به طور عمده در درون شكلهاي صرفي فعل در وجه اخباري (مانند، читаю, читал, буду читать)، شكل کوتاه صفات فعلي مجهول (مانند، прочитан, был прочитан, будет прочитан)، شكل بلند صفات فعلي (مانند، читающий, читавший) و قيدهاي فعلي

(مانند، открывая, открыв) بیان می‌شوند، در حالیکه مقوله کاربرد-معنایی *темпоральность* علاوه بر ابزارهای صرفی می‌تواند به کمک ابزارهایی از قبیل، ابزارهای نحوی (مانند، بیان زمان گذشته توسط شکل زمان حال فعل در برخی ساختارهای نحوی: *вчера я давно, (хожу по улице)*، ابزارهای واژه‌شناختی (مانند، قیود زمان *(скоро, только что)* و غیره بیان گردد.

اینک با روشن شدن تفاوت میان «مقوله کاربرد-معنایی» و «ویژگی دستوری» و با توجه به بیان نحوه «جریان عمل» در ساختار واحدهای صرفی و نحوی روسی، می‌توان همان گونه که پیشتر نیز اشاره شد، *аспект* را به عنوان مقوله‌ای کاربرد-معنایی از *вид*، به عنوان یک ویژگی دستوری، متمایز کرد.

مقوله کاربرد-معنایی *аспект* در زبان روسی از نظر صورت قادر است نه فقط به کمک ابزارهای صرفی، بلکه به واسطه ابزارهای زبانی دیگری، از قبیل واژه‌های غیر فعلی (مانند، *долго* «مدت زیادی»، *всю ночь* «تمام شب»، ابزارهای نحوی (مانند، کاربرد حرف ربط *то* در عباراتی مثل *то огонек то вспыхнет, то погаснет* «آتش، گاهی فرو می‌نشیند، گاهی شعله‌ور می‌شود») و معنای لغوی بیان شود. با مشاهده و بررسی مفهوم «تکرار عمل» در جمله *Он собирает марки.* (او تمبر جمع‌آوری می‌کند.) مشخص می‌شود که این مفهوم بیش از آن که توسط ویژگی دستوری *вид* بیان شده باشد، توسط معنای لغوی فعل *собирать* (جمع‌آوری کردن) ارائه شده است. زیرا ماهیت عمل «جمع‌آوری کردن» مستلزم همراه بودن با معنا و مفهوم «تکرار عمل» است. مهم‌ترین مفاهیم و معانی که به این صورت در ارتباط با مقوله کاربرد-معنایی *аспект* در زبان روسی بیان می‌شوند، عبارتند از:

الف) تکرار کامل عمل پس از گذشت زمان مشخص با فاصله‌های زمانی گوناگون، از قبیل «یک بار»، «چند بار»، «اغلب»، «به ندرت»، «به صورت متداول»، «همیشه» و غیره. به عنوان نمونه، به مفهوم «تکرار عمل» که به صورت یک عمل عادت‌ی در این مثال‌ها بیان شده‌اند، دقت کنید: *Он курит.* (او سیگار می‌کشد، او سیگاری است)، *Он пишет стихи.* (او شعر می‌سراید).

ب) عمل واحدی که خود از تکرار یک سری ریزعمل‌های لحظه‌ای تشکیل شده است. مانند: *кашлять* (سرفه کردن)، *хахатаь* (قهقهه زدن).

پ) تکرار ناکامل یک سری عمل در ارتباط با نمونه‌های مختلف یک پدیده. مانند: *Он перепробовал все кушания* (او از همه

غذاها چشید)، Он перечитал все, что нашлось в библиотеке. (او یکی پس از دیگری، هرچه را که در کتابخانه پیدا شد، مطالعه کرد). بدین ترتیب، همان گونه که در مثال‌های فوق مشاهده می‌شود، بیان انواع مختلف نحوه «جریان عمل»، از جمله «تکرار عمل»، با ابزارهای زبانی مختلفی مرتبط است و ویژگی دستوری вид تنها یکی از این ابزارها به شمار می‌آید.

способы действия، یعنی مفاهیمی از قبیل «شروع عمل» (заволноваться «شروع به مضطرب شدن»، заиграть «شروع به بازی کردن»)، «شدت بروز عمل» (разгореться «داغ شدن، به شدت گرم شدن») که توسط گروهی از افعال مشخص بیان می‌شوند، از جمله مهم-ترین مفاهیم و معانی مقوله کاربردی-معنایی аспект در ارتباط با نحوه «جریان عمل» در زبان روسی محسوب می‌شوند.

вид یا «نمود» در نظام صرفی زبان روسی یکی از ویژگی دستوری است که از نظر «صورت» به کمک یک سری ابزارهای صرفی و در نتیجه تقابل شکل‌های صرفی فعلی «نمود کامل» (совершенный вид) و «نمود غیرکامل» (несовершенный вид) موجودیت می‌یابد و به لحاظ معنا، چه گونگی و نحوه «جریان عمل» را به طور عمده از نقطه نظر «حصول نتیجه» یا «عدم حصول نتیجه»، «استمرار» یا «عدم استمرار» و برخی مفاهیم دستوری دیگر بیان می‌کند. افعالی که دارای ویژگی‌های دستوری «نمود غیرکامل» و «نمود کامل» اند، به ترتیب «افعال غیر کامل» و «افعال کامل» نامیده می‌شوند.

ویژگی دستوری «نمود»، یگانه ویژگی دستوری «غیر تغییردهنده» (несловоизменяемый) افعال به شمار می‌آید. بنابراین، شکل افعال به لحاظ ویژگی دستوری «نمود» تغییر نمی‌کند و صرف نمی‌شود. افعال گوناگون در زبان روسی، دارای نمودهایی متفاوتند.

به لحاظ معنا، ویژگی دستوری «نمود غیرکامل» می‌تواند نحوه «جریان عمل» را به صورت مواردی از قبیل زیر بیان کند:

الف) استمرار و تداوم عمل در طول یک مقطع زمانی:

Я <u>читаю</u> весь день. زمان حال فعل غیر کامل	من تمام روز را <u>مطالعه</u> می‌کنم.
Мы <u>работали</u> там одну неделю. زمان گذشته فعل غیر کامل	ما یک هفته آنجا <u>کار</u> می‌کردیم.
Они <u>писали</u> два часа. زمان	آنها دو ساعت <u>می‌نوشتند</u> .

گذشته فعل غير كامل	
--------------------	--

ب) تکرار عمل:

Мы часто <u>пишем</u> письма. زمان حال فعل غير كامل	ما زياد نامه <u>می‌نویسیم</u> .
Отец обычно <u>обедает</u> на работе. زمان گذشته فعل غير كامل	پدر معمولاً سر کار <u>نهار</u> <u>می‌خورد</u> .
Каждый день я <u>повторял</u> новые слова. زمان گذشته فعل غير كامل	من هر روز کلمات جدید را <u>تکرار می‌کردم</u> .

پ) بیان عمل به عنوان واقعيي که از آن فقط نام برده می‌شود، بي آن که به استمرار، تکرار یا دیگر ویژگی‌هاي مربوط به نحوه «جریان عمل» اشاره شود:

1) - Вы <u>смотрели</u> этот фильм? زمان گذشته فعل غير كامل	- شما این فیلم را <u>دیده اید</u> ؟
2) - Да. Я <u>смотрел</u> этот фильм. زمان گذشته فعل غير كامل	- بله. من این فیلم را <u>دیده ام</u> .

در دو مثال بالا، در جمله شماره ۱، به کمک فعل غيرکامل سؤال می‌شود که آیا يك عمل (يعني عمل «دیدن») در گذشته اتفاق افتاده است یا خير، بدون این که چگونگی انجام آن اشاره شود. در جمله شماره ۲، به عنوان پاسخ، با استفاده از فعل غيرکامل بیان می‌شود که عملي (يعني عمل «دیدن») در زمان گذشته اتفاق افتاده است، بي آن که به چه گونگی انجام (به صورت استمرار، تکرار یا به نحوي دیگر) آن تأکید و یا اشاره شود. يعني در واقع، در جمله شماره ۲، به وسیله فعل غيرکامل از انجام پذیرفتن عملي (يعني عمل «دیدن») که در زمان گذشته اتفاق افتاده است، فقط نام برده می‌شود.

به لحاظ معنا، ویژگی دستوري «نمود کامل» می‌تواند نحوه «جریان عمل» را به صورت مواردی از قبیل زیر بیان کند:
الف) انجام پذیرفتن و به نتیجه رسیدن عمل در زمان گذشته یا آینده:

Я <u>купил</u> книгу. زمان گذشته فعل کامل	من کتاب <u>خریدم</u> .
Мой друг <u>получил</u> письмо. زمان گذشته فعل کامل	دوست من نامه <u>دریافت</u> <u>کرد</u> .
Я <u>сделаю</u> упражнения и тогда <u>пойду</u> на улицу. زمان زمان آینده فعل کامل کامل	
من تمرین‌ها را <u>انجام خواهم داد</u> و سپس به خیابان <u>می‌روم</u> .	

ب) قصد و اطمینان نسبت به انجام عملی که در آینده شروع و تمام خواهد شد:

1) - Ты <u>сделал</u> упражнения? زمان گذشته فعل کامل	- تو تمرین‌ها را <u>انجام</u> <u>دادی</u> ؟
2) - Нет. Я обязательно <u>сделаю</u> завтра. زمان آینده فعل کامل	- خیر. من حتماً فردا <u>انجام</u> <u>خواهم داد</u> .

در دو مثال فوق، در جمله شماره ۱، به کمک فعل کامل در باره اتمام و انجام پذیرفتن عملی (یعنی عمل «انجام دادن تمرین») که باید در زمان گذشته انجام می‌پذیرفت، سؤال می‌شود. در جمله شماره ۲، به عنوان پاسخ، با استفاده از فعل کامل بیان می‌شود که عملی (یعنی عمل «انجام دادن تمرین») در زمان آینده حتماً انجام خواهد پذیرفت.

همانگونه که در مثال‌های بالا مشخص است، با توجه به ماهیت معنایی ویژگی دستوری «نمود کامل»، این نوع نمود را نمی‌توان در ارتباط با زمان حال متصور شد. زیرا به عنوان مثال، بیان «حصول نتیجه عمل» در زمان حال، متضمن نوعی تضاد منطقی خواهد بود. بنابراین در زبان روسی، با استناد به ویژگی‌های دستوری «زمان» و «نمود»، از یک ریشه و پایه فعل، می‌توان پنج شکل صرفی فعل ساخت. سه شکل صرفی فعل مربوط به افعال غیرکامل و دو شکل دیگر آن مربوط به افعال کامل است. برای مثال، فعل читать (خواندن) در زبان روسی، براساس ویژگی‌های دستوری «زمان» و

«نمود» دارای پنج شکل زیر است:

۱. شکل غیر کامل زمان گذشته، مانند شکل گذشته مفرد مذکر: читал (میخواندم، میخواندی، میخواند).

۲. شکل غیر کامل زمان حال، مانند شکل اول شخص مفرد زمان حال: читаю (میخوانم).

۳. شکل غیر کامل زمان آینده، مانند شکل اول شخص مفرد زمان آینده: буду читать (خواهم خواند).

۴. شکل کامل زمان گذشته، مانند شکل گذشته مفرد مذکر: прочитал (خواندم، خواندی، خواند).

۵. شکل کامل زمان آینده، مانند شکل اول شخص مفرد زمان آینده: прочитаю (خواهم خواند).

در يك بررسی مقایسه‌ای میان دو زبان روسی و فارسی می‌توان دریافت که آنچه در ارتباط با افعال روسی به عنوان ویژگی دستوری «نمود» از آن یاد می‌شود، در شکل‌های صرفی مختلف افعال فارسی نیز، در ارتباط با زمان‌های گذشته، حال و آینده وجود دارد. برای مثال، در دستور سنتی زبان فارسی، فعلی که بیانگر عملی است که در گذشته به طور کامل انجام پذیرفته و به نتیجه رسیده است، «ماضي مطلق» یا «ماضي ساده» به شمار می‌آید. (حق-شناس، علی محمد، و دیگران، ۱۳۸۴، ۴۰). با استناد به دیدگاه‌های دستورنویسان روس، در تعریف ارائه شده فوق از «ماضي ساده» یا «ماضي مطلق»، دو ویژگی دستوری را می‌توان از یکدیگر متمایز ساخت:

۱. ویژگی دستوری زمان: «ماضي ساده فعلی است مربوط به زمان گذشته.

۲. ویژگی دستوری نمود: «ماضي ساده» بیانگر عملی است که به طور کامل انجام پذیرفته و به نتیجه رسیده است.

در واقع، تمام شکل‌های صرفی افعال فارسی را که در ارتباط با زمان‌های گذشته، حال و آینده وجود دارند، می‌توان به وسیله پنج شکل صرفی فعل موجود در زبان روسی بیان کرد. برای مثال، شکل‌های صرفی فعلی که در دستور زبان فارسی «ماضي مطلق» یا «ماضي ساده» و «ماضي نقلی» نامیده می‌شوند، در زبان روسی، به طور عمده با شکل‌های گذشته افعال کامل بیان می‌شوند:

Он взял мою книгу.

او کتاب مرا برداشت.

زمان گذشته فعل

ماضي مطلق (ماضي ساده)

کامل

به من گفتند، که او کتاب مرا گرفتند. Мне сказали, что он взял мою книгу.

برداشته است.

ماضي نقلي
زمان گذشته فعل كامل
شکلهاي صرفي فعلي که در دستور زبان فارسي «ماضي استمراري»
و «ماضي مستمر» ناميده ميشوند، در زبان روسي، به طور عمده
با شکلهاي گذشته افعال غيرکامل بيان ميشوند:

Я с утра читал книгу. من از صبح کتاب میخواندم.

زمان

ماضي استمراري

گذشته فعل غير کامل

Каждый день я читал книгу. من هر روز کتاب میخواندم.

ماضي استمراري

زمان گذشته فعل غير کامل

Когда он вошёл в комнату, я читал книгу.

زمان گذشته فعل

غير کامل

وقتي او وارد اتاق شد، من کتاب داشتم میخواندم.

ماضي مستمر

شکلهاي صرفي فعلي که در دستور زبان فارسي «مضارع اخباري»
و «مضارع مستمر» ناميده ميشوند، در زبان روسي، بيشتر با شکل-
هاي زمان حال افعال غيرکامل بيان ميشوند:

Солнце посылает энергию земле. خورشيد به زمین انرژی میدهد.

مضارع اخباري

زمان حال فعل غير کامل

Сейчас он посылает письмо на почте. الان او در پستخانه نامه دارد.

میفرستد.

زمان حال فعل غير

مضارع مستمر

کامل

ویژگی دستوري «نمود» در زبان روسي قادر است از نظر صورت
به کمک يك سري ابزارهاي صرفي از قبيل، پيشوندها، پسوندها،
تبدیل تکواژها، تغییر محل تکیه واژه در درون شکلهاي صرفي افعال
بيان شود. علي رغم غيرتغییردهنده بودن ویژگی دستوري «نمود»،
براي بسياري از افعال روسي ميتوان فعل ديگري را مشخص کرد که
به لحاظ معنای لغوي با آن فعل یکسان، اما از نظر ویژگی
دستوري «نمود»، با آن متفاوت است. به عبارتي ديگر، در زبان
روسي، در ارتباط با بسياري از افعال ميتوان يك «زوج فعلي»
را به عنوان «زوج نمودي» (видовая пара) مشخص کرد که هر دو فعل
آن دارای معنای لغوي یکسان، اما ویژگی دستوري «نمود»

متفاوتند. یکی از این دو فعل را «فعل غیرکامل» و دیگری را «فعل کامل» تشکیل می‌دهند. برای مثال، افعال *делать* و *сделать* که هر دو دارای معنای لغوی «انجام دادن، ساختن» اند، یک «زوج نمودی» را تشکیل می‌دهند. فعل *делать* فعل «غیرکامل» و فعل *сделать* «فعل کامل» است.

برخی از افعال در زبان روسی، زوج نمودی را تشکیل نمی‌دهند و به لحاظ ویژگی دستوری نمود، فقط دارای یک شکل فعلی‌اند و «افعال تک نمودی» (*одновидовые глаголы*) به شمار می‌آیند.

برای مثال، افعال *быть* (بودن)، *лежать* (دراز کشیدن) و *существовать* (وجود داشتن) افعال تک نمودی غیرکاملی‌اند که برای آنها شکل فعلی کامل وجود ندارد. از سوی دیگر، افعالی از قبیل *посидеть* (مقداری نشستن)، *очнуться* (بیدار شدن، به خود آمدن) و *понадобиться* (لازم شدن) افعال تک نمودی کاملی‌اند که برای آنها شکل فعلی غیر کامل وجود ندارد.

تعداد زیادی از افعالی که زوج‌های نمودی را تشکیل می‌دهند، علیرغم داشتن تفاوت در ابزارهای صرفی بیانگر ویژگی دستوری نمود، دارای ریشه و پایه مشترک‌اند. افعال زیر نمونه‌هایی از این دسته افعال‌اند:

делать - сделать انجام دادن، ساختن

فعل کامل فعل غیرکامل

писать - написать نوشتن

فعل کامل فعل غیرکامل

читать - прочитать خواندن

فعل کامل فعل

غیرکامل

прыгать - прыгнуть پریدن

فعل کامل فعل

غیرکامل

толкать - толкнуть هول دادن

فعل کامل

فعل غیرکامل

برخی از افعالی که زوج‌های نمودی را تشکیل می‌دهند، افزون بر داشتن تفاوت در ابزارهای صرفی بیانگر ویژگی دستوری نمود، دارای ریشه و پایه متفاوت‌اند. افعال زیر نمونه‌هایی از این دسته افعال‌اند:

گفتن

ГОВОРИТЬ - СКАЗАТЬ

فعل کامل / فعل غیرکامل

گذاشتن، قرار دادن

КЛАСТЬ - ПОЛОЖИТЬ

فعل کامل / فعل غیرکامل

برداشتن، گرفتن

БРАТЬ - ВЗЯТЬ

فعل کامل / فعل غیرکامل

گرفتن، صید کردن

ЛОВИТЬ - ПОЙМАТЬ

فعل کامل / فعل غیرکامل

افعال غیر کامل و کاملی که زوج‌های نمودی را تشکیل می‌دهند و دارای ریشه و پایه مشترک‌اند، همان‌گونه که گفته شد، به کمک یک سری ابزارهای صرفی، از قبیل پیشوندها، پسوندها، تبدیل حرفی به حرف دیگر یا تغییر محل تکیه‌واژه از یکدیگر متمایز می‌شوند. در زیر، به چند نمونه از این موارد اشاره می‌شود:

الف) بسیاری از افعال کامل به کمک افزودن پیشوند به ابتدای افعال غیرکامل ساخته می‌شوند و یک زوج نمودی را تشکیل می‌دهند. به این ترتیب، افعال این‌گونه زوج‌های نمودی را که دارای ریشه و پایه مشترک‌اند، می‌توان به کمک پیشوند از یکدیگر متمایز ساخت. افعال زیر نمونه‌هایی از این دسته افعال‌اند:

نوع پیشوند	فعل غیرکامل	فعل کامل	معنای فعل
с-	Петь	спеть	خواندن، آواز خواندن
	Делать	сделать	انجام دادن، ساختن
	Шить	сшить	دوختن
	Прятать	спрятать	قائم کردن
	Варить	сварить	پختن
	Играть	сыграть	بازی کردن
о-	Глохнуть	оглохнуть	گر شدن، خاموش شدن
	Красить	окрасить	رنگ کردن
у-	Топить	утопить	غرق کردن
	Красть	украсть	دزدیدن
из- (ис-)	Пачкать	испачкать	کثیف کردن، لکه کردن
	Печь	испечь	پختن
	Портить	испортить	خراب کردن، فاسد کردن
за-	рубить	изрубить	شکستن، قطع کردن
	Резать	зарезать	بریدن
вы-	Мучить	замучить	اذیت کردن، آزار دادن
	Чистить	вычистить	تمیز کردن
	Мыть	вымыть	شستن
	Учить	выучить	یاد گرفتن
раз- (рас-)	Стирать	выстирать	شستن، لباس شستن
	Веселить	развеселить	شادمانی کردن، خوشحالی کردن
	Будить	разбудить	بیدار کردن
на-	Сердиться	рассердиться	عصبانی شدن
	Писать	написать	نوشتن
	Печатать	напечатать	چاپ کردن، تایپ کردن
	Точить	наточить	تراشیدن، تیز کردن
вз- (вс-)	Мокнуть	взмокнуть	خیس شدن
	Потеть	вспотеть	عرق کردن، عرق ریختن
по-	Строить	построить	ساختن
	Обедать	пообедать	نهار خوردن
	Хвалить	похвалить	تعریف کردن، تحسین کردن

пригорать - пригореть

سوختن

فعل کامل فعل غيرکامل

закипать - закипеть

جوش آمدن

فعل کامل فعل غيرکامل

3. برخی از افعال غير کامل که دارای پسوند -**ива**- (-**ива**-) اند، در شکل کامل دارای پسوند -**а**- اند:

угадывать - угадать

حدس زدن

فعل کامل فعل غيرکامل

заказывать - заказать

سفارش دادن

فعل کامل فعل غيرکامل

указывать - указать

اشاره کردن، خاطر نشان ساختن

فعل کامل فعل

غيرکامل

4. برخی از افعال غير کامل که دارای پسوند -**ива**- (-**ива**-) اند،

در شکل کامل دارای پسوند -**и**- اند:

закусывать - закусить

گاز گرفتن، مقداری چیز خوردن

فعل کامل فعل

غيرکامل

5. برخی از افعال غير کامل که دارای پسوند -**ива**- (-**ива**-) اند،

در شکل کامل دارای پسوند -**ну**- اند:

развёртывать - развернуть

باز کردن، گسترده کردن، توسعه دادن

فعل کامل فعل غيرکامل

застёгивать - застегнуть

دکمه لباس بستن

فعل کامل فعل

غيرکامل

промахиваться - промахнуться اشتباه کردن، تیر را به هدف نزدن

فعل غيرکامل فعل کامل

6. برخی از افعال غير کامل که دارای پسوند -**а**- اند، در شکل

کامل دارای پسوند _____ اند:

-**ну**- اند:

махать - махнуть

تکان دادن

<u>чихать</u> - <u>чихнуть</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	عطسه کردن
<u>двигать</u> - <u>двинуть</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	حرکت دادن
<u>кидать</u> - <u>кинуть</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	پرتاب کردن، انداختن
<u>утопать</u> - <u>утонуть</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	غرق شدن
<p>پ) گروهی از افعال که دارای ریشه و پایه مشترک اند و زوج نمودی را تشکیل می‌دهند، از طریق تفاوت در یکی از حروف، یا بودن یا نبودن یک حرف در شکل آنها، از یکدیگر متمایز می‌شوند. موارد زیر، نمونه‌هایی از این دسته افعال اند:</p> <p>۱. برخی از افعال غیر کامل که در پایه خود دارای حروف ы یا и اند، در شکل کامل فاقد این حروف اند:</p>		
<u>называть</u> - <u>назвать</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	نامیدن
<u>посылать</u> - <u>послать</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	فرستادن، ارسال کردن
<u>собирать</u> - <u>собрать</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	جمع کردن
<u>избирать</u> - <u>избрать</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	انتخاب کردن
<p>۲. برخی از افعال غیر کامل که در پایه خود دارای حرف о و پسوند -и اند، در شکل کامل در پایه دارای حرف е اند و پسوند -и نیز در شکل آنها وجود ندارد:</p> <p>وارد کردن، درج کردن</p>		
<u>вносить</u> - <u>внести</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	بردن، رساندن
<u>относить</u> - <u>отнести</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	۳. برخی از افعال غیر کامل که در پایه خود دارای حرف а و پسوند -ыва- (-ива-) اند، در شکل کامل دارای حرف о و پسوند -а- اند:
<u>зарабатывать</u> - <u>заработать</u>	فعل غیرکامل	فعل کامل
فعل غیرکامل	فعل کامل	کسب درآمد کردن
<p>ت) گروهی از افعال که دارای ریشه و پایه مشترک اند و زوج</p>		

نمودي را تشكيل مي‌دهند، تنها به موجب تفاوت در محل تكيه واژه در شكل مصدري يا در برخي از شكلهاي صرفي، از يکديگر متمايز ميشوند. براي مثال، مصدر فعل **ссып а'ть** (ريختن، انباشتن) داراي نمود غيرکامل و مصدر فعل **сс ы'пать** (ريختن، انباشتن) داراي نمود کامل است؛ همچنين، به تفاوت محل تكيه واژه در صيغه اول شخص مفرد زمان حال فعل غيرکامل **узнав а'ть** (شناختن، فهميدن) نسبت به صيغه اول شخص مفرد زمان آينده فعل کامل **узн а'ть** («شناختن، فهميدن») دقت کنيد:

узна ю' (مي‌شناسم، مي‌فهم)

صيغه اول شخص مفرد زمان حال فعل غيرکامل **узнавать**

узн а'ю (خواهم شناخت، خواهم فهميد)

صيغه اول شخص مفرد زمان آينده فعل کامل **узнать**

نتيجه گيري

۱- «صورت» عنصری زبانی است که موجب متمايز شدن «مقوله کاربردي-معنايي» از «ويژگي دستوري» ميشود.

۲- در زبان روسي، **вид** و **аспект** دو مقوله دستوري متفاوتند که نحوه «جريان عمل» را بيان مي‌کنند. تفاوت اين دو مقوله دستوري به لحاظ «صورت» است. **вид** آن ويژگي دستوري است که بيشتر به کمک ابزارهاي صرفي بيان ميشود. **аспект** يك مقوله کاربردي-معنايي است که مي‌تواند به کمک ابزارهاي دستوري گوناگون مرتبط با سطوح مختلف زبان، از قبيل ابزارهاي صرفي، نحوي و واژه‌شناختي بيان شود.

۳- ويژگي دستوري **вид** يا «نمود» را مي‌توان در شكلهاي صرفي مختلف افعال فارسي نيز، در ارتباط با زمانهاي گذشته، حال و آينده مشاهده کرد.

۴- تمامي شكلهاي صرفي افعال فارسي را که در ارتباط با زمانهاي گذشته، حال و آينده وجود دارند، مي‌توان به وسيله پنج شکل صرفي فعل موجود در زبان روسي بيان کرد.

کتابشناسي

انوري، حسن و احمدي گيوي، حسن (۱۳۷۳). **دستور زبان فارسي ۲**، چاپ يازدهم، تهران: انتشارات فاطمي.

حق‌شناس، علي محمد، و ديگران (۱۳۸۴). **زبان فارسي (۲)**، تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهاي درسي ايران.

خانلري، پرويز. (۱۳۶۳). **دستور زبان فارسي**، چاپ پنجم، تهران: انتشارات توس.

زهرایي، سيدحسن. (۱۳۸۳). *بررسی ماهیت معنای دستوری در علم صرف روسی*، مجله پژوهش زبان‌های خارجی، شماره ۱۷ (تابستان)، انتشارات دانشگاه تهران.

فرشیدور، خسرو. (۱۳۸۲). *دستور مفصل امروز*، تهران: انتشارات سخن.
نوبهار، مهرانگیز. (۱۳۷۲). *دستور کاربردی زبان فارسی*، تهران: انتشارات راهنما.

همایون، همدخت. (۱۳۷۲). *واژه‌نامه زبانشناسی و علوم وابسته*، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه).

Джон Лайонз. (1978). *Введение в теоретическую лингвистику*. Москва.

Клобуков Е.В. (1999). *Современный русский литературный язык*. Москва.

Мельчук И.А. (1998). *Курс общей филологии. Т. II*. Вена.

Словарь лингвистических терминов. (1960). Москва.

Учебный словарь-справочник русских грамматических терминов. (1998). Санкт-Петербург.